

GRENZEN

VOORBIJ

DE

WOORDEN

**Grensgeval over de
grammatica van het circus**

DOOR ELENA STANCIU EN VALENTINA BARONE

Welke rol spelen woorden in het circus? En wat doet het circus met woorden? Taal fascineert en verheldert; woorden brengen dichterbij, maar maken relaties ook complexer. Net deze dualiteit maakt taal zo mooi en onmisbaar. Maar misschien is ‘dualiteit’ niet het beste woord om de rol van taal te beschrijven in hoe we circus ervaren, creëren, tonen, en ons ermee verbinden. Misschien is het geen kwestie van spreken *of* zwijgen, van woorden vormen *of* gebruikmaken van het lichaam om een idee uit te drukken. Misschien is ‘*of*’ wel het verkeerde uitgangspunt, en bereiken we meer door circus te beschouwen als een plek binnen het spectrum tussen het verbale en het niet-verbale.

→

WE

zitten samen met Mahlu Mertens, die de artistieke leiding van Grensgeval deelt met Hanne Vandersteene. We hebben het over hoe taal, woorden en overkoepelende benaderingen van een ‘grammatica van de podiumkunsten’ hun werk beïnvloeden. Grensgeval situeert zich op het kruispunt tussen circus en theater, vermengd met andere artistieke uitdrukkingsvormen. In hun werk voeren de makers uitgesproken visueel en zintuigelijk materiaal op. Maar wat is de rol van woorden in hun kenmerkende oeuvre?

Mahlu, kun je ons meer vertellen over jullie huidige verkenning van de plaats van woorden in het circus?

MAHLU MERTENS: We denken allemaal dat we dezelfde taal spreken -doorgaans is dat het Engels-, maar woorden kunnen in een ander domein een andere betekenis hebben. ‘Poëtisch’ bijvoorbeeld,

is voor ons, theatermakers, een heel specifieke term. Het duurde weken vooraleer we doorhadden dat onze geluidsontwerper het woord helemaal anders invulde en we samen ontleedden wat we met die term bedoelden. Dat zijn wat ik noem ‘langdurige misverstanden’. Je kan het vergelijken met de weigering van circusartiesten om te ‘acteren’, omdat ze dat woord verbinden met iets dat onecht of grotesk is. Maar wij, theaterregisseurs, weten dat er ook veel authentieke, subtiële acteerstijlen bestaan.”

‘Langdurige misverstanden’: dat is een interessante combinatie van woorden. Zorgen dergelijke misverstanden altijd voor frustratie, of kunnen ze ook op een creatieve manier productief zijn?

MERTENS: “Ze kunnen productief zijn, op voorwaarde dat iedereen zich ervan bewust is dat er een misverstand is, en bereid is het te verkennen. In

MAHLU MERTENS

over het belang van een gedeelde woordenschat in circus: De titels van de voorstellingen van Grensgeval suggereren zonder concrete betekenis.

Foto uit PLOOK © Bart Grietens

onze multidisciplinaire teams is het belangrijk om een gemeenschappelijke taal te hebben. In het theater, maar ook in de literatuurwetenschap - die deel uitmaakt van mijn achtergrond - beschik je over een bijzonder uitgebreide woordenschat om te beschrijven wat je doet. In de literatuur heb je het over de 'focalisator', de 'verteller' en de 'temporele setting' - dat is het tempo waarin de tijd verstrijkt in een roman. In de poëzie kun je structuur, ritme en vorm beschrijven aan de hand van technische termen, maar beschik je ook over een rijke woordenschat om het over de stijl en het effect van een gedicht te hebben. Hetzelfde geldt voor het theater. We spreken over de 'intentie' van een scène, de 'motivatie' van een personage en

dramaturgische concepten zoals 'horizontale of verticale ontwikkeling in een scène'. Er is een gedeelde taal om zowel de technische uitvoering als de betekenis van een voorstelling te beschrijven."

En wat voegt het circus daaraan toe?

MERTENS: "Circus heeft zijn eigen woordenschat, en die is grotendeels gebaseerd op techniek, op trucs of de namen van specifieke disciplines. Dat is zonder twijfel waardevol. We maakten ons deze technische taal eigen, maar stelden ook vast dat deze woordenschat vaak verbonden is met wat je doet, niet met *waarom* je het doet, of wat het betekent.

Toch is er een verschuiving merkbaar. Waar circus vroeger eerder gelijkstond

met een opeenvolging van acts van een vijftal minuten - onderhoudend en indrukwekkend, maar zonder samenhangend narratief of emotionele spanningsboog -, maken artiesten nu voorstellingen die het publiek veertig minuten of langer willen boeien. Vaak blijven ze daarbij binnen één discipline, of werken ze met een vaste groep performers die onafgebroken op het podium aanwezig zijn.

Om dat te doen slagen, moet je kunnen verwoorden wat je, los van de techniek, wilt bereiken. Je moet ook aandacht hebben voor structuur, emotie, sfeer en intentie. En om al deze elementen te verkennen, heb je taal nodig.”

In het bijzonder voor regisseurs of buitenstaanders ...

MERTENS: “Voor ons, regisseurs, is taal cruciaal. Een collectief van circusartiesten die al jarenlang samen trainen en werken heeft misschien niet zoveel verbale communicatie nodig: ze kunnen vertrouwen op lichaamstaal, gedeelde ervaringen en intuïtieve verbinding. Maar sommige regisseurs delen die belichaamde kennis van de artiesten niet, dus hebben we taal *nó*dig. Wij moeten feedback geven, suggesties doen en reflecteren over wat er gebeurt, en dat doen we met woorden.

Terwijl het circus over een sterk uitgebouwde technische woordenschat

beschikt, is er nog steeds een gebrek aan taal die te maken heeft met ‘relaties’. En dat bedoel ik in de breedste zin van het woord: de relaties met jouw discipline, met de persoon met wie je op het podium staat, met de regisseur (indien die er is), het publiek, de voorwerpen die je gebruikt en de ruimte zelf. Al deze elementen hebben een grote impact op de voorstelling.

En dit idee van relaties bevindt zich ergens tussen techniek en inhoud. Het gaat niet puur over *hoe* je iets doet, en ook niet enkel over wat je te zeggen hebt.

“We denken allemaal dat we dezelfde taal spreken, maar woorden kunnen in een ander domein een andere betekenis hebben.”

Maar relaties *dragen* inhoud en worden gevormd door techniek. Ik denk dat deze tussenin-ruimte in het circus nog te weinig verkend is.”

Hoe reageren kinderen op jullie werk?

MERTENS: “We nodigen hen al vroeg in de repetities uit. Verbale feedback krijgen van vierjarigen is niet vanzelfsprekend: ze vertellen ons meer met hun lichaamstaal. Zeven- en achtjarigen zijn al verbaler, maar interpreteren instructies letterlijk. We hadden een grappig voorval toen we hen uitnodigden om

‘door de ruimte te wandelen’. In de theaterwereld is dat een snelle manier om aan te geven dat je je bewust moet worden van de ruimte. Maar zij begonnen te acteren en wandelden rond als astronauten. Vragen we hen om ‘de ander te voelen’ - waarmee we bedoelen dat je je bewust wordt van de energie van de ander -, dan beginnen ze elkaar fysiek aan te raken. Het doet ons

je moet wel weten wat je met het stuk wilt zeggen voor je het begint vorm te geven. Maar dat veranderde door circusvoorstellingen te maken en me daarnaast te focussen op mijn studie rond posthumanisme en nieuw materialisme. Het is heel goed mogelijk, en soms zelfs wenselijk, om te vertrekken van een materiaal of een object, en uit te komen bij een bepaalde inhoud en een betekenis. Ik geloof dat mensen nog altijd verhalen willen vertellen, maar in deze tijden - waarin antropocentrisme steeds meer in vraag wordt gesteld - is het cruciaal om onze relaties tot objecten, natuur en de niet-menselijke wereld te herdenken.”

Dat brengt ons bij vorm en ontwerp. Denk je dat het publiek op zoek is naar vormen of structuur? Kan ‘betekenis’ zich enkel via vorm zelf aan het publiek tonen?

MERTENS: “Ja. Mensen snakken naar orde en logica. Zelfs in abstracte stukken ordenen ze wat ze op het podium te zien krijgen, op zoek naar betekenis. Op het vlak van vorm en meer conventionele esthetische overwegingen leerden we dingen ‘bevredegend’ te noemen in plaats van ‘mooi’. Iets wat we lelijk vinden, kan nog steeds bevredigend zijn indien het juist te gevoel wordt aangesproken. We werken met objecten die niet op de gebruikelijke

“Terwijl het circus over een sterk uitgebouwde technische woordenschat beschikt, is er nog steeds een gebrek aan taal die te maken heeft met ‘relaties’.”

stilstaan bij hoeveel jargon we internaliseren in de kunsten. Maar soms maken we ook voorstellingen *met* kinderen, niet enkel voor hen. En dus is het belangrijk dat we hen deze taal aanleren, zodat ze zich ook professionele acteurs kunnen voelen.”

Het is interessant dat kinderen geen vaste aannames hebben. Wat denk je over het idee van betekenis als een vaststaand of een onderhandelbaar concept? Hoe benader je betekenis in je werk?

MERTENS: “Vanuit onze achtergrond werd ons ingepompt dat je moet weten wát je wilt overbrengen, vooraleer te bepalen in welke vorm je dat doet. Het is daarom niet nodig om begin, midden en einde uit te tekenen, maar

Foto uit PLOCK © Bart Grietens

manier ‘mooi’ zijn, maar wel brutalistisch, en nogal ruw.”

Kun je me — in het licht van wat je zei over vorm, ontwerp en betekenis — meer vertellen over hoe jullie in de voorstellingen een eigen grammatica ontwikkelen of een bepaalde syntaxis toepassen?

MERTENS: “Volwassenen komen met bepaalde verwachtingen naar het theater, kinderen niet. En dus werken we een gedeelde grammatica uit: een geheel van snel aan te leren regels die maken dat het voor iedereen veilig voelt om, binnen de ruimte van de voorstelling, deel te nemen aan een interactie. We ontregelen normen door mensen te vragen hun schoenen uit te doen, of beschermende

“We hadden een grappig voorval toen we kinderen uitnodigden om ‘door de ruimte te wandelen’. In de theaterwereld is dat een snelle manier om aan te geven dat je je bewust moet worden van de ruimte. Maar zij begonnen te acteren en wandelden rond als astronauten.”

pakken te dragen. Kinderen volgen; ze denken dat het nu eenmaal is wat je doet. Volwassenen reageren verrast.

Eén manier waarop we de vooraf bepaalde grammatica van verwachtingen doorbreken, is met heel creatieve titels voor onze voorstellingen. Ze schijnen een betekenis te hebben — maar niet helemaal. Het wordt interessant wanneer kinderen aan hun ouders vragen wat de woorden betekenen, en de ouders het

“Eén manier waarop we de vooraf bepaalde grammatica van verwachtingen doorbreken, is met heel creatieve titels voor onze voorstellingen. Ze schijnen een betekenis te hebben — maar niet helemaal.”

zelf niet weten. De context van onzekerheid en openheid plaatst kinderen en volwassenen op hetzelfde niveau, terwijl ze proberen uit te zoeken wat er speelt.”

Taal is een conventie, en de woorden die we gebruiken herbevestigen deze conventies. Vaak gebeurt dat om ons gerust te stellen, ons te helpen anderen te vertrouwen of ons op ons gemak te voelen.

MERTENS: “Ik geef je een voorbeeld: in het theater is het vreemd om midden in de voorstelling te applaudiseren, maar in het circus is dat normaal. We proberen dat te sturen in ons werk, afhankelijk van de sfeer die

we willen creëren. We doen dit door bepaalde codes te installeren waardoor het publiek ook aanvoelt wanneer het kan applaudiseren. Ander voorbeeld is hoe je in *real time* subtiel toestemming vraagt én krijgt binnen de context van een voorstelling. Soms tillen we kinderen op tijdens hun deelname aan de show. Het is niet altijd mogelijk om voor de start toestemming te vragen. En dus bedenken we codes die de toeschouwers helpen begrijpen waar ze deel van zullen uitmaken, zodat ze akkoord kunnen gaan. Het gaat om woordeloze uitwisselingen: we zeggen niet veel, maar wisselen wel heel wat uit.” ●